

Oponentský posudek disertační práce PhDr. Jiřího Klose

„Prediktory rozvoje posttraumatické stresové poruchy ve vztahu k profesnímu výběru“
FF UK Praha 2009

Předložená disertační práce PhDr. J. Klose, týkající se problematiky zkvalitňování psychologického výběru vojenských profesionálů před výjezdem na náročné zahraniční mise vychází tematicky z potřeb praxe psychologického oddělení Ústřední vojenské nemocnice v Praze. Analogická problematika je ve většině aliančních armád řešena již běžně (jak vyplývá z bohatých citací posuzované práce), avšak na druhé straně je třeba uvést, že v českých poměrech staví psychologické oddělení ÚVN na vedoucí místo v komplexním přístupu k výběru vojenských profesionálů připravovaných a nasazovaných v zahraničních vojenských misích. Autor předkládané disertace se jedné takové bojové mise jako psycholog zúčastnil a proto může i z vlastních zkušeností hodnotit důležitost psychologického výběru.

Vybraní uchazeči o zařazení do zahraniční mise procházejí povinně zdravotním a zejména náročným psychologickým vyšetřením ve vojenské nemocnici. Cílem těchto vyšetření je zjistit aktuální zdravotní a psychický stav, protože je doloženo, že v současných typech válečných konfliktů jsou největší ztráty vojenského personálu z psychiatrických a psychologických důvodů. Nicméně je známo, že vybrat takové vojáky, u nichž by nemohla propuknout posttraumatická stresová porucha, se zatím nepodařilo žádné armádě. Ke vzniku posttraumatické stresové poruchy (PTSD) přispívají vedle traumatu samotného ještě další důležité okolnosti, za nichž se jedinec s traumatizující situací setkává. Jak je v předložené disertační práci doloženo, důležitou roli hraje např. jeho věk, vzdělání, dosavadní životní zkušenosti, nasazení v přímém boji, celková délka mise a po návratu i atmosféra ve společnosti (zda je mise obecně hodnocena jako úspěšná či naopak zbytečná, neúspěšná, nadměrně riskantní, apod.).

Krizové situace, ve kterých se vojenští profesionálové při plnění úkolů v zahraničních misích nacházejí, sebou přinášejí značné dávky stresu. Ty jsou tvořeny komplexem nadměrné fyzické a psychické zátěže, zejména z traumat každodenního ohrožení života v bojových situacích. Proto úkolem vojenských lékařů a psychologů při výběru vhodných jedinců pro nasazení do zahraničních misí je nalezení vojenských profesionálů s potřebnými fyzickými a psychickými předpoklady, se silnou motivací takové mise se zúčastnit a tím získat odborné a vojenské zkušenosti, potřebné pro další vojenskou kariéru.

Struktura předložené práce plně odpovídá požadavkům kladeným na disertační práci. Je přehledně členěna na část teoretickou, s vyčerpávajícím přehledem historického i současného stavu poznatků o posttraumatické stresové poruše u vojenských profesionálů – účastníků zahraničních vojenských misí, včetně stanovení základních výzkumných otázek (hypotéz) a východisek pro výzkumnou část, která obsahuje popis výzkumného projektu s použitými metodami a popisy výsledků jednotlivých metod u testovaného i kontrolního souboru, jejich souhrnu a diskuse. Závěr práce obsahuje konkrétní závěry pro realizaci zlepšení psychologického výběru účastníků zahraničních vojenských misí.

Cílem práce je přispět klinické praxi odborného psychologického oddělení (ÚLPO) vojenské nemocnice orientací na popsání souvislostí mezi zdravotními komplikacemi vojáků (zejména v oblasti psychického zdraví) a jejich konkrétním nasazením v klimaticky náročném a život ohrožujícím prostředí bojových misí. Jde především o co nejpřesnější popsání klíčových fází psychologického diagnostického výběrového procesu a na tomto základě detekování klíčových prediktorů pro následný rozvoj posttraumatické stresové poruchy u osob

vystavených zkušenostem se zahraniční vojenskou misí v náročných klimatických podmínkách. Tzn. jde o zjištění souvislostí mezi zátěžovými situacemi spojenými s nasazením do zahraničních vojenských misí, resp. reakcí na ně a psychologickými výběrovými charakteristikami. Na základě těchto zjištění autor dospívá k závěru o možnosti predikce pravděpodobnostního rozvoje symptomů posttraumatické stresové poruchy. V neposlední řadě též autor upozorňuje na závažnost sledované problematiky (která je politickými representanty ČR v poslední době podceňována).

Základním metodologickým přístupem autora pro splnění cílů práce je kombinace testových a dotazníkových metod spolu s metodou klinického řízeného rozhovoru u účastníků tří zahraničních vojenských misí (KFOR v oblasti kosovské republiky, v Iráku a v Afghánistánu) před odjezdem na mise a po návratu z misí. Byly zkoumány intelektové dispozice, výkon v zátěži, vedoucí rysy osobnosti, přítomnost psychopatologie, motivace, apod. Kontrolní skupinu tvořili uchazeči o vstup do Armády České republiky (rekrutanti), vyšetřovaní rovněž na psychologickém oddělení stejnou baterií psychologických metod.

Výzkumná část práce obsahuje bohaté materiály získané od reprezentativních souborů vojenských profesionálů působících v různých zahraničních misích (N=4913, resp. 4915) a 2684 žadatelů (rekrutantů) o vstup do Armády České republiky.

Intelektové schopnosti vojenských profesionálů jsou v pásmu vyššího průměru, jejich rezistence vůči stresogennímu působení časové tísně je v pásmu nadprůměru, v jejich osobnosti se projevuje nízký neuroticismus, extrovertní orientace, nadprůměrná svědomitost. Při řízených klinických rozhovorech po návratu ze zahraničních misí se zpřesnily konkrétní stresory a traumatické události prožívané v misích (narušení pocitu bezpečnosti situacemi ohrožení a útoku, mezilidské vztahy v misích, fyzická zátěž, pracovní zátěž, vlivy prostředí, dopravní nehody, smrt a zranění, nedostatek informací z domova). Nadprůměrné hodnoty v osobnostním faktoru nezdolnosti jsou považovány za protektivní faktory ve vztahu k rozvoji PTSD a do určité míry vysvětlují (spolu s šestiměsíční rotací českých kontingentů) poměrně nízký výskyt diagnostikované PTSD v českém vojenském zdravotnictví. Všechny tyto poznatky jsou důležité pro praktické zkvalitňování psychologického vyšetření, prováděného v rámci posudkového řízení ve vojenských nemocnicích Armády České republiky.

V části Shrnutí výsledků a diskuse jsou přesně a jasně formulovány dílčí závěry. Výsledky předložené disertační práce potvrzují významnou úlohu osobnostních, situačních a interakčních determinant, spojených s psychickou zátěží profesionálních vojáků v kontextu s konkrétními stresory a traumatickými událostmi prožívanými účastníky v zahraničních misích. Tato zjištění implikují nutnost kvalitního psychologického výběru před nasazením do zahraničních vojenských misí (pro což předkládaná práce poskytuje důležité podklady), i nutnost psychologického působení na účastníky přímo v oblastech nasazení.

Na základě zpracování rozsáhlého světového písemnictví, mnohaleté praxe v daném oboru (prakticky od zahájení vysílání českých vojenských misí v r. 1991 - Válka v zálivu – včetně vlastní osobní zkušenosti v zahraniční misi) a rozsáhlého výzkumného materiálu, autor jednoznačně dospívá ke konkrétním závěrům, z nichž pro realizaci v praxi lze z psychologického hlediska označit za nejpřínosnější:

a/ možnost predikce rozvoje symptomů posttraumatické stresové poruchy na základě vybraných psychologických metod, což může být využito pro zkvalitnění psychologického výběru (jedná se o faktory věku, pohlaví, inteligence, schopnost řešit problémy v zátěži, osobnostní strukturu, vyzrálost a životní postoje, schopnost zvládat situaci, adekvátní motivaci a intenzitu situačních faktorů)

b/ zjištění, že určité osobnostní rysy, detekovatelné důkladným psychologickým vyšetřením, jsou důležité protektivní faktory ve vztahu k rozvoji následných zdravotních komplikací po prožitém válečném traumatu

c/ prokázala se nezbytnost systematického dlouhodobého psychologického působení jak na účastníky zahraničních vojenských misí přímo v těchto misích, tak i po návratu domů (i když vojenští profesionálové obecně projevují nedůvěru ke zdravotníkům, a psychologům zvláště, a s případnými potížemi se raději obracejí na vojenské duchovní). Stejně tak je nezbytná určitá systematická péče o členy jejich rodin doma (home front).

Trochu mne mrzí některé marginální nedostatky, které se netýkají podstatných stránek práce (a které vznikly nejspíše nepozorností při přepisování) – např. v *průměrně* – str. 9, zdvojení textu na str. 21 a 23, nedůslednost při psaní cizích slov – *flashback* či *flešbek* - str. 24, *kortisolaemie* či *kortizolaemie* - str. 33, pojem „*dvojčecí studie*“ je lépe nahradit pojmem „*studie na dvojčatech*“ – str. 35 (citovaná práce Trua a spol z r. 1993 chybí v seznamu literatury), citované práce Kobasy (1979) chybí v seznamu literatury, stejně jako na str. 79 – Kobasa (1982). Počet položek v dotazníku NEO-FFI (Hřebíčková, Testcentrum 2004) obsahuje pouze 60 položek, nikoliv 240 – str. 104. Dále jsou určité chyby při přepisu anglických slov – *Severiny* namísto *severity* – str. 154, *vombat* namísto *combat* – str. 159, *mistress* namísto *distress* – str. 160, *desease* namísto *decease* – str. 161, *squeal* namísto *sequel* - str. 163, *smaple* namísto *sample* – str. 164. Všechny tyto drobnosti jsou snadno odstranitelné a nemají vliv na kvalitu celé práce.

Závěr:

Předložená disertační práce řeší velmi aktuální a významnou problematiku psychologického výběru a následné psychologické péče o účastníky zahraničních vojenských misí v náročných podmínkách. Práce má metodologicky nosný výzkumný projekt, který autorovi dovolil zkoumat a odpovědět na položené otázky, čímž prokázal, že ovládá vědecké metody a byl schopný přinést nové zjištění a poznatky. Předložená disertační práce splňuje všechny požadované náležitosti po formální i obsahové stránce, zvolené téma je z hlediska praxe vysoce aktuální a potřebné.

Doporučuji předloženou disertační práci dr. Jiřího Klose k obhajobě a považuji jí za vhodný podklad k udělení vědecké hodnosti PhD.

V Praze dne 20. dubna 2009

PhDr. Martin Kořán, CSc.
Primář oddělení klinické psychologie
Nemocnice Na Homolce
oponent